

Матеріали X
Міжнародної науково-
практичної інтернет-
конференції «Тенденції
та перспективи розвитку
науки і освіти в умовах
глобалізації»: Зб. наук.
праць. – Переяслав-
Хмельницький, 2016. –
Вип. 10. – С. 274-277.

ПЕДАГОГІКА

Вікторія Швирка
(*Старобільськ, Україна*)

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

До соціальних проблем сучасного суспільства в світовій цивілізації, у тому числі і в Україні, доцільно віднести суперечності, які виявляються в жіночому соціумі і в культурі, зокрема. Навчальні заклади покликані організувати соціалізацію молоді і з урахуванням гендера. Чималу роль в цьому процесі може зіграти педагогіка мистецтва.

Тим часом, в культурологічній літературі висвітлені (далеко не повно) питання теорії і історії жіночого мистецтва, феміністські концепції критики жіночого мистецтва (Т.Кліменкова, Л.Попова, З.Хоткіна, Н.Пушкарьова, М.Бел, Н.Брайсон, Л.Штильова, М. Морс). Проте спеціальних, педагогічних, психологічних досліджень, що розглядають ці питання стосовно проблем освіти і виховання зустрічається дуже мало.

Педагогіка – наука про взаємодію людей різного віку в процесі передачі культури від покоління до покоління в широкому сенсі слова. Центральною ланкою і основою педагогічної діяльності є виховання. В процесі виховання і

взаємодії з навколишнім середовищем відбувається соціалізація особистості, тобто засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, прийнятих в суспільстві.

Зміна парадигми досліджень гендерної соціалізації молоді відображає об'єктивні процеси, що відзначаються у всіх індустріальних і постіндустріальних культурах світу. Нам зрозумілі постулати багатьох дослідників (І.Кон, О.Здравомислова-Стоюніна, Н.Рімашевська, Л.Попова, Т.Кліменкова, Т.Журженко, Н.Давидова, С.Айвазова, Г.Силласте та ін.), які вважають, що найбільш помітними з процесів є наступні:

1) ломка традиційної системи гендерної стратифікації, різке ослаблення поляризації жіночої і чоловічої соціальних ролей;

2) змінюються сприйняття самих культурних стереотипів маскулинності і фемінінності. Вони стають менш жіночими і полярними, більш внутрішньо суперечливими. У цьому випадку значно повніше враховується різноманітність індивідуальних ситуацій.

Особливо відзначимо ті глибокі зміни, які відбуваються в культурі. Серед них слід, мабуть, назвати такі:

- крах традиційних сексистських установок відносно жінок;
- інтелігенція, а услід за нею і інші верстви суспільства перестають бачити в сексуальності щось ганебне і низовинне. Сексуальність визнається такою ж невід'ємною якістю особи, як і все інше;

- відбувається перебудова тілесного канону і канону мови: ослабіли культурні заборони відносно наготи, увійшли до обороту деякі слова, які раніше вважалися непристойними.

Очевидно у даному випадку, що відтворні школою через освіту жорсткі стандарти традиційної культури відносно жіночності і мужності є анахронізмом і стають об'єктивною перешкодою для ефективною соціалізації вихованців в світі змінних соціальних феноменів.

Ми приєднуємося до думки Л.Штильової [5] про те, що сенс поняття «гендер» полягає перш за все в ідеї соціального моделювання або

конструювання підлоги (на відміну від біологічної підлоги, яка задається генетично). Соціальна підлога конструюється соціальною практикою. Суспільство формує систему норм поведінки, що приписує виконання певних ролей залежно від біологічної підлоги індивіда. Відповідно, виникає жорсткий ряд уявлень про те, що є «чоловіче» і що є «жіноче» в даному суспільстві, зокрема – в культурі і мистецтві.

Для розуміння і професійної участі в процесі гендерної соціалізації молоді, що виховується, педагогу необхідний відповідний методологічний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про гендер, педагогічних аспектах виховання і освіти як гендерних технологіях, чинниках, умовах і критеріях ефективної гендерної соціалізації молоді, відповідних предмету; безумовно, це має відношення і до педагогіки мистецтва.

Значну роль у різних напрямках гуманітарних наук у даний час відіграють гендерні дослідження в мистецтві. З огляду на значимість цієї проблематики, можна сказати, що гендерний «вимір» дає можливість повному глянути на добре відомі факти або художні твори, інтерпретувати їх з урахуванням гендерної диференціації, виявляти субтексти, що відображають символи жіночого досвіду, а також деконструювати, здавалося б, непорушні поняття. Адже нове прочитання (інтерпретація, тлумачення) текстів, у тому числі і мистецтва, дозволяє відійти від традиційних літературознавчих і соціально-політичних трактувань, проаналізувати твори з погляду уявлень про поняття «мужнє» і «жіночне», що, у свою чергу, є конструктами культури й еволюціонують в ході історичного розвитку.

Йдеться, швидше, про особливу увагу, що приділяється процесуальному характеру статевої диференціації («психосоціальне конструювання статевої відмінностей») і нетотожності жіночої чутливості чоловічому типу свідомості (инаковость, про яку писала Симона де Бовуар).

Для мистецтвознавців тут особливо важливими виявляються конвенції репрезентації тієї або іншої групи жінок (наприклад, конвенції парадного портрета в аристократичних сім'ях або тема жінки з робочого класу в творах

російських художників XIX століття, наприклад пропоновані нами картини для естетичного виховання школярів: М.Нестеров «Портрет дочки художника», Д.Льовіцький «Портрет Є.І.Нелідової», Ф.Рокотов «Портрет А.П.Струйської», А.Венеціанов «Тік»).

У процесі збагнення красномовства мистецтва, подоланню однобічності в сприйнятті творів мистецтва педагогові сприяв постмодернізм, чия естетика й ідеологія базувалися на діалозі і зіставленні різних культурних позицій у сфері літератури і мистецтва. У концепцію постмодернізму закладена думка про безмежне розширення предметного поля мистецтва, де розчиняються ідеї, точніше, оцінні критерії художнього й антихудожнього (формалізм поряд з соцреалізмом, романтична традиція дорівнює фольклорній, детектив як жанр не нижче філософської лірики і та ін.). Те ж стосується і культури в цілому (демократичність, воля думок, почуттів, висловлень, стилів). У цьому змісті саме постмодернізм активізував таку маргіналію, як фемінізм (і рух, і науку), оскільки він відмовився від принципу побудови твердих ціннісних вертикалей і визнав горизонтальний, багатополісний, діалогічний зв'язок більш сприйнятливим, більш продуктивним.

Традиціоналістська точка зору на мистецтво породила не тільки зневажливе ставлення до жіночої творчості, але і до вивчення її. Якщо ми звернемося, зокрема, до літератури й інших видів мистецтва, то можливо, почуємо думку, що тільки чоловіки зуміли створити в цих галузях справжні шедеври, і що історія мистецтва і красного письменства – це історія чоловічого генія. Якщо глянути на фіксовану історію, то вона начебто підтверджує цю тезу, хоча і там ми можемо знайти імена Сафо, сестер Бронте, Анжеліки Кауфман, Віри Мухіної, Ганни Голубкіної, Емілі Дікінсон, Джейн Остен, Жорж Санд і багатьох інших, чий внесок у світову культуру не менш важливий, ніж праці чоловіків (ми навмисне не беремо XX століття, особливо останні його десятиліття).

Однак існує і ще одна причина малого представництва жінок у культурному, особливо ранньому, літопису історії. Мова йде про ієрархію

мистецтв, що будувалася так, що верхні її ступіні посідали ті види і жанри, що вимагали найбільш серйозної професійної підготовки і, отже, були закриті для жінок. Ці «вищі» сфери творчості персоніфікувалися і фіксувалися історією, а «нижчі» сприймалися як анонімний, художній простір. І саме в тому, що ми зараз називаємо декоративним, прикладним, народним мистецтвом, найбільш широко виявлялось жіноче творче начало, але воно залишилося майже безіменним. Якщо звернутися до словесності, то безумовною заслугою жінок є збереження і розвиток усних літературних жанрів – пісень, казок, прислів'їв і приказок. У переоцінку цієї творчої жіночої діяльності величезний внесок зробили представниці тієї течії у фемінізмі, що визначає «жіночу роботу» (прикладне мистецтво) як субкультуру. З цих позицій «низьке» мистецтво протиставляється «високому», «приватне» - «суспільному», «домашнє» - «офіційному», і подібна ієрархія не ставиться ними під сумнів. Однак звідси не випливає, що на такі нижчі форми діяльності фатально приречені саме жінки. На їхню думку, «фатальність» у масовій свідомості визначена пануючою маскуліністською культурою, що намагається закріпити дискримінаційні обмеження для жінок і в літературі, і в мистецтві.

Вчителю-вихователю важливо ураховувати, що "універсальна" точка зору на мистецтво в будь-якому суспільстві є мислення з цілком певного ідеологічно обумовленого бачення - невизнання жіночого мистецтва було пов'язано з існуванням опозиції "високе - низьке" мистецтво, яка, у свою чергу, виникла в Новий час як результат стратифікації культури за класовою ознакою і т.д. Декоративне мистецтво, рукоділля (вишивка і т.п.) були віднесені до "низького" мистецтва (якщо "мистецтву" взагалі) і інтерпретувалися не як вільна художня діяльність, але як майже трудовий, сімейний обов'язок жінки - "жіноча робота". Зіставлення "справжнього" мистецтва рукоділля і іншим видам "жіночого" мистецтва корениться також і в традиційних уявленнях про "ієрархію форми і матеріалу", в якій традиції живопису і творення ставляться вище за традиції роботи з глиною і нитками, а ритуальна або споглядальна функції ("мистецтво ради мистецтва") вищі за практичне використання.

Патріархатні, тоталітарні стереотипи стали частиною масової свідомості, і багато хто вважає, що напрям думок і поведінка жінки обумовлені самою жіночою природою. Не тільки кількісне збільшення «жіночого масиву» у мистецтві, але й усвідомлення цього явища критикою допоможуть перебороти традиційні і фундаментальні погляди, нададуть можливість вийти за рамки патріархатного мислення і маскуліністської культури.

В естетико-педагогічному процесі формування Я – концепції що виховується направляється педагогом з урахуванням «так званого жіночого і чоловічого принципів». В основі жіночого принципу - потенціал життєтворчості, що викликає в людині ставлення до Життя як до Краси, почуття Добра, Любові до неї, розсуд у цьому Істини. Робота педагога в естетико-педагогічному процесі обов'язково спирається на емпатійну, емоційно-почуттєву константу взаємодії полів, його і вихованця. «Розгорненню» жіночого принципу відповідає принцип природовідповідності Я.Коменського: від образу (Краса) до подоби (Добро, Любов), нарешті, за образом і подобою (Істина). Звертання до філософсько-педагогічної спадщини Я.Коменського і спроба його реалізувати в педагогічній практиці студента вищого педагогічного навчального закладу виступає як варіант наділення у власній інтерпретації особистісного ставлення Я – Інший (у значенні жіночого принципу). Чоловічий принцип, центрований насамперед на Істині і лише через неї висхідний до Добра, Краси. Відбираючи твори мистецтва, педагог чітко орієнтується на їх життєтворчу спрямованість, виражену в триєдності: Краса, Добро, Істина. У розвитку розумових процесів молоді зростає роль пізнавальної діяльності асоціативно-образного типу. У цьому змісті важлива теорія сучасної психофізіології про те, що права півкуля головного мозку «відповідає» за емоційно-образне сприйняття інформації. Саме права півкуля забезпечує творчий характер мислення людини. А тому що жіноче мислення за своєю суттю – переважно правопівкульне, - то ХХІ століття, яке є століттям культури, - це століття, безумовно, гендерної педагогіки і гендерних підходів до педагогіки мистецтва. Таким чином, знаходячи приклади, що відповідають

характеристикам жіночих і чоловічих принципів, викладач у змозі організувати естетико-виховний процес, наділивши особистісні відносини цими значеннями. Гендерні уявлення виявляться особливо корисними в здійсненні естетичного виховання студентів філологічної спеціальності, де навчається, як правило, 90% дівчат. Тут, напевне, буде необхідно врахувати цільові настанови тих, яких навчають, і співвіднести них з так званим «маскулінним» мистецтвом, сформувати необхідну спрямованість на репрезентацію естетичних ідеалів і цінностей в оточенні своїх майбутніх вихованців.

Ми спробували з позицій гендерної педагогіки і гендерного мистецтва визначити ставлення студентів-дівчат і студентів-юнаків до десяти видів мистецтва, що були виділені на підставі досліджень культурологів: музика, кіно, театр, література, живопис, танець, декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, архітектура, графіка. Опитуванню й анкетуванню піддалися 97 студентів-першокурсників. Вони повинні були розташувати (ранжирувати) названі види мистецтва за рівнем компетентності і переваг (див. табл. 1).

Таблиця 1

Гендерні переваги студентів щодо видів мистецтва

№ п/п	Вид мистецтва	місце юнака	місце дівчини
1.	Музика	1	1
2.	Кіно	2	3
3.	Театр	8	5
4.	Література	7	4
5.	Живопис	6	6
6.	Танець	9	2
7.	Декор.-прикл. Мистецтво	10	10
8.	Архітектура	4	7
9.	Скульптура	5	9

10	Графіка	3	8
----	---------	---	---

При обробці отриманих матеріалів ми знайшли деякі загальні тенденції в поглядах студентів обох статей: їх однаково не цікавлять декоративно-прикладне мистецтво, мало цікавить живопис; однакові прихильності в студентів до музики і кіно. В решті їхні естетичні позиції досить різні. Так, танець, театр є, як ми бачимо, «жіночими привілеями». «Чоловічої уваги» визнані гідними такі види мистецтва, як графіка, архітектура і скульптура.

Нам уявляється важливим виявити гендерні переваги «усередині» деяких видів мистецтва, зокрема, «вимірити» такий жанр, як кіно (у тому числі и телевізійного). Результати наших спостережень досить інформативні: цікава частота перегляду кінематографічних стрічок студентами (юнаками і дівчатами). Вона така:

Таблиця 2

Гендерні переваги відносно кіно-телемистецтва

	Кіно		Телебачення		
	відвідують	не відвідують	щодня	2 рази на тиждень	рідко
дівчата	66,7%	33,3%	90%	7%	3%
юнаки	13,1%	86,9%	91%	3,5%	5,5%

Таблиця 3

Кіножанри, яким віддають перевагу студенти

Найменування кіножанру	Кількість прихильників жанрів у %	
	дівчата	юнаки
драма	78,3%	21,7%
комедія	58,4%	41,6%
історичні фільми	26%	74%

бойовики, трилери	29,3%	70,7%
казки й ін.	86,4%	13,6%

Контекстуалізація проблеми репрезентації підлоги, запропонована феміністською критикою, здійснюється на тлі більш загального інтересу західних мистецтвознавців до теорій рецепції і читацьких / глядацьких "відповідей". У цьому плані витвір мистецтва може бути інтерпретований як "історія його споживання в дзеркалі різних естетичних ідеологій, які, у свою чергу, детерміновані ідеологією соціальних груп" [4]. Не секрет, що багато текстів класичної культури і тим більше сучасної "масової" культури, як це не дивно, при всій їх "закритості", що здається, в семіотичному плані, все ж таки адресуються різним групам реципієнтів - хоча деякі із запрограмованих текстом реєстрів читання все ще не реалізовані (зокрема, жінці як реципієнту тільки належить себе знайти на рівні тексту - на жаль, жіноче сприйняття не було тематизоване в мистецтві).

Важливо позначити як найцікавішу можливість альтернативного прочитання вже знайомих текстів. Так, наприклад, ми звиклися з цілком "природною" для нас думкою про те, що мистецтво надає нам образи позитивних і/або негідних жінок (цнотливість і душевна чистота звичайно протиставляються розпусті і порочності; куртизанки, блудниці і жінки-вампи, безсумнівно, шанувалися менше, ніж добродійні матері, домогосподарки і скромниці, хоча, скоріш за все, іконографічна традиція найцікавіша відносно перших), при цьому питання про те, що саме мається тут на увазі - де закінчується порочність і починається добродіяння і хто визначає ці межі, - не обговорюється. Створюється враження, що не тільки "суть" жінки - це константна величина, але також позачасові і зображення добродісності і пороку.

Таким чином, знаходячи приклади, що відповідають характеристикам жіночих і чоловічих принципів, вихователь у змозі організувати естетико-виховний процес, наділивши особистісні відносини цими значеннями.

Подібного роду дослідження дозволить в перспективі визначити з позицій гендера принципи відбору видів мистецтва для роботи з молоддю, встановити способи їх репрезентації, а, отже навчитися правильно визначати шляхи їх культурологічного мислення.

Література

1. Бел М. Семиотика и искусствовзнание / М. Бел, Н. Брайсон // Вопросы искусствовзнания – 1996. - № 2, С. 521-559.
2. Жулий Т.Б. Красноречие искусства. Сценарии внеклассных мероприятий по искусству и словесности : уч.-метод. пос. / Т. Б. Жулий, И. И. Постникова, В. М. Швырка – Луганск : Янтарь, 2003. – 120 с.
3. Кон И.С. Вкус запретного плода : Сексология для всех / И. С. Кон – Москва : Семья и школа, 1997. – 459 с.
4. Попова Л. В. Отношение к социальным ролям женщин : кросскультурное исследование / Л.П. Попова // Гендерные аспекты социальной трансформации / Институт социально-экономических проблем народонаселения РАН. М., 1996. - С. 161-174.
5. Штылева Л. В. Оценка эффективности гендерного просвещения педагогов как социальной технологии изменения профессионального сознания / Л. В. Штылева // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. Ч. 1. – Мурманск, 2001. - С. 58–67.

Відомості про автора

1. Швирка Вікторія Миколаївна
2. Кандидат педагогічних наук, доцент
3. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»